

อภินิทนาการประจักษ์ : อภินิทนาการรัชกาลที่ 4

บุญเตือน ศรีวรพจน์

อภินิทนาการประจักษ์ เป็นพระราชประวัติย่อของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเมื่อพุทธศักราช 2367 จนถึงเสด็จสวรรคตในปีพุทธศักราช 2411 ผู้ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้เป็นคือสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ศิษย์ใกล้ชิดในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จุดประสงค์ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้มุ่งแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ก่อปรด้วยพระราชกฤดาภินิทนาการ มีพระราชประวัติคล้ายกับสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทย กษัตริย์นักปราชญ์แห่งกรุงสุโขทัย ผู้ทรงรอบรู้ทางคติโลกและ คติธรรม อภินิทนาการประจักษ์ตีพิมพ์ในหนังสือ *ชิรวาณ* ตอนที่ 36 เดือนกันยายน รัตนโกสินทร์ศก 116

เนื่องจากเนื้อหาบางตอนในอภินิทนาการประจักษ์กล่าวถึงศิลาจารึกสำคัญ 2 หลักที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำลงมายังกรุงเทพฯ เมื่อครั้งที่ยังทรงผนวชอยู่ คือศิลาจารึกหลักที่ 1 หรือที่เรียกว่าจารึกพ่อขุนรามคำแหงและศิลาจารึกหลักที่ 4 หรือจารึกภาษาเขมรวัดป่ามะม่วง ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทย จารึกทั้ง 2 หลักนี้สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงอ่านและนำมาพิมพ์ไว้ในตอนท้ายเรื่อง *อภินิทนาการประจักษ์* และประเด็นดังกล่าวนี้เองที่ทำให้นักวิชาการนำมาตั้งเป็นสมมติฐานเกี่ยวกับประวัติและข้อเท็จจริงของศิลาจารึกหลักที่ 1

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระนามเดิมว่าพระองค์เจ้าฤกษ์ เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน 10 ขึ้น 6 ค่ำ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ 14 กันยายน พุทธศักราช 2352 อันเป็นต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงผนวชเป็นสามเณรมาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 ในรัชกาลที่ 3 ทรงได้เป็นพระราชอาคันตุกะ สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นบวรรังษิสุริยพันธุ์ ในรัชกาลที่ 5 โปรดให้ตั้งกรมมหาสมณุตมาภิเษกเป็นสมเด็จพระกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์บวรรังษิสุริยพันธุ์ สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธ เดือน 11 ขึ้น 8 ค่ำ ปีมะโรงตรงกับวันที่ 28 กันยายน พุทธศักราช 2435 ในรัชกาลที่ 5

เนื้อความตอนต้นเรื่องอภินิทนาการประจักษ์แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ 2 บท บอกจุดมุ่งหมายว่าต้องการแสดงพระราชประวัติ “ซึ่งย่อมาแล้วอัครรรย” ต่อจากนั้นเป็นความเรียงกล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่ทรงผนวช เช่น มูลเหตุที่ทรงก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย การหล่อพระสัมพุทธพรณี ทรงได้พระบรมสารีริกธาตุอย่างปาฏิหาริย์และการเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือเมื่อจุลศักราช 1185

เป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องราวตอนที่เกี่ยวกับการเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือนั้น มักจะทรงระบุวันเวลาไว้ด้วยและมุ่งเน้นที่พระราชกฤดาภินิทนาการเป็นสำคัญ เช่น ตอนที่เสด็จเมืองศรีสขนาลัย มีความตอนหนึ่งว่า ขณะนั้นเป็นฤดูอัศจรรย์ แต่มีฝูงปลาจำนวนมากมาวมกันอยู่ที่แก่งหลวง ทั้งที่ก่อนหน้านี้ไม่เคยปรากฏ “...ครั้นเสด็จกลับเสียแล้ว ปลานั้นก็ไม่มีเหมือนแต่ก่อน นี่ก็เป็นอัศจรรย์ด้วยพระบารมีอีกอย่างหนึ่ง

เมื่อเสด็จถึงเมืองเก่าสุโขทัย กล่าวถึงการพบพระแท่นมณีศิลา ซึ่งชาวบ้านที่นั่นนับถือกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ จึงเสด็จขึ้นประทับเป็นการแสดงถึงพระบารมีอีกอย่างหนึ่ง ครั้นเสด็จกลับรับสั่งให้ชะลอแท่นศิลานั้นลงมาไว้ที่วัดราชาธิวาส “กับเสาศิลาจารึกเป็นหนังสือเขมรที่อยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น” เอามาคราวเดียวกันกับแท่นศิลา ถึงเสาศิลาที่เออลงมานั้นคิดดูก็เป็นอัศจรรย์ ดูเหมือนเทพยเจ้าในเมืองนั้นจะบันดาลตั้งจะทูลว่า นานไปท่านจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ มีพระเกียรติยศเกียรติคุณเช่นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (อัญ) ศรีสุริยวงศ์รามมหาราชราชาธิราช ซึ่งเป็นเอกราชในเมืองศรีสัชชนาลัย”

ความในอภินิหารการประจักษ์คล้ายกับจะบอกว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชแห่งกรุงสุโขทัยในอดีตนั่นเอง ทั้งยังอ้างถึงรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประทับที่เมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัยว่า “มาถึงเมืองนี้สบายพระทัยนัก ดูเหมือนเมืองที่เคยเสด็จอยู่แต่ก่อนทีเดียว” และราตรีหนึ่งทรงพระสุบินว่า มีชาวเมืองเป็นจำนวนมากมาเฝ้าทูลเชิญเสด็จจะให้ประทับในเมืองนั้นนาน ๆ

ศิลาจารึกภาษาเขมรที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาลงครานั้น คือศิลาจารึกหลักที่ 4 เมื่อเสด็จกลับกรุงเทพฯ แล้ว โปรดให้กรมหมื่นบวรรั้งศรีสุริยพันธุ์และلامเขมรอ่านแปลจนได้ความว่า เป็นเรื่องราวพระราชประวัติของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งมีหลายประเด็นคล้ายกับพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นความน่าอัศจรรย์อีกประการหนึ่งซึ่งองค์ผู้ทรงพระนิพนธ์เรื่องอภินิหารการประจักษ์ทรงกล่าวไว้ว่า “เสาศิลาคิดดูเหมือนเทพยดาจะบันดาลให้เอามา เพราะไม่สามารถที่จะทูลด้วยวาจาให้ทราบได้ จึงบันดาลเป็นปริยายให้นำมาเพื่อจะให้ความรู้ความ เพราะเรื่องในหนังสือในเสาศิลา นั้นถูกต้องกับรัชกาลที่เป็นไปนี้โดยมาก” ดังนั้นเพื่อเป็นการยืนยันถึงพระบารมีในลักษณะของ “อภินิหารการประจักษ์” ตอนท้ายของพระนิพนธ์จึงทรงนำรายละเอียดของเนื้อความในจารึกหลักที่ 4 มาพิมพ์ไว้ด้วย

ส่วนเรื่องราวที่เกี่ยวกับศิลาจารึกหลักที่ 1 ซึ่งเป็นจารึกภาษาไทยนั้น ทรงสรุปความไว้ต่อจากเนื้อความในศิลาจารึกหลักที่ 4 จะเห็นได้ว่าคำอ่านศิลาจารึกหลักที่ 1 ผิดแปลกไปจากที่อ่านได้ในปัจจุบัน การที่สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงนำเรื่องราวในศิลาจารึกหลักที่ 1 มาไว้ในตอนท้ายอภินิหารการประจักษ์นั้นเพื่อขยายความเรื่องพระแท่นมณีศิลา ซึ่งรัชกาลที่ 4 เสด็จขึ้นประทับและรับสั่งให้นำลงมากรุงเทพฯ ด้วยเท่านั้น เรื่องจารึก ทั้ง 2 หลักเป็นเพียงผลความที่นำมาประกอบไม่ใช่ความสำคัญของเรื่องอภินิหารการประจักษ์

เมื่อเสด็จกลับจากประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือมาประทับที่วัดบวรนิเวศแล้ว “...วันนั้นพวกที่มาคอยรับเสด็จดูแลเห็นพระอาทิตย์ขึ้นเป็นสองดวง จนเวลาสามโมงเย็นเป็นอัศจรรย์ แสดงเหตุว่าท่านนั้นจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง...” จากนั้นกล่าวถึงการถอดและการผูกพัทธสีมาพระอารามหลายแห่งในสังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย กระทั่งอัศรมหาเสนาบดีมาทูลเชิญให้เสวยราชสมบัติ เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วโปรดให้สถาปนาปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ การ

ย้าย พระศาสดาจากวัดสุทัศน์มาไว้ในพระวิหารวัดบวรนิเวศวิหาร จนถึงเหตุการณ์คราวเสด็จ
สวรรคต

เหตุอัศจรรย์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเสด็จสวรรคตนั้น ทรงพระนิพนธ์เป็นกลอนแรลว่า เกิด
ดาวหาง อุกกาบาตตก พระจันทร์ขึ้นสองดวง และเทวดาที่รักษาองค์พระปฐมเจดีย์บอกเหตุเข้าสิง
หญิงชามอญผู้หนึ่ง รายละเอียดต่างๆ ใน*กนิหนารการประจักษ์*ตอนนี้ตรงกับในเพลงยาวเฉลิมพระ
เกียรติรัชกาลที่ 4 ของคุณพุ่ม ซึ่งแต่งขึ้นหลังจากเสด็จสวรรคตไม่นาน เช่น การเกิดดาวหางขึ้นทาง
ทิศตะวันออก

หนึ่งคำลืออื้อฉาวว่าดาวหาง

ขึ้นมาทางเบื้องบูรพาทิศา

แลสว่างทางยาวราวสักวา

ดาวพระราหูสถิตข้างทิศมิน

เหมือนดอกไม้ไฟพะเนียงมาเรียงตั้ง

ตรงที่นั้งทักษ์นัยสุทโธสวรรค

ตรงแถวถัดวัดนิเวศเขตวัน

เขาโจษกันเห็นพระราชปราสาททอง

ผดขึ้นในนภาเวลาบ่าย

เมฆเป็นสายแสงเลือดเผือดผยอง

มหาธนูฟูกันเป็นคันคลอง

ขึ้นจับท้องฟ้าขีดทิศอุดร

และ

.....
จึงแจ้งไขว่เข้าสู่รักรักษ์

สถิตย์สถานพระปฐมบรมธาตุ

ได้รับราชการบุญจุลจักร

เห็นประจวรตัวหนักหนาเทพารักษ์

มาพร้อมพัคตร์พลางพากันคลาไคล

ไปเยี่ยมพระจอมเกล้านิเวศ

ในยามเศษกรงกษัตริย์ทรงตัดชัย

เทวดามาแน่นแท้แน่นไป

ท่านนั่งในแท่นละออพระวาทอง

สุกอร่ามงามครันกุดันเด่น

แล้วก็เป็นวิมานใหญ่ไม้สิบสอง

ประดับแก้วแพรพรายลายล้ายอง

ไปสู่ห้องเวหาเมื่อราตรี

เหตุการณ์อัศจรรย์ตามที่กล่าวในเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติฯ ของคุณพุ่มสอดคล้องกับ
พระนิพนธ์เรื่องอภิเนहारการประจักษ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11
ปีมะโรง ตรงกับวันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2411 ทรงอธิษฐานไว้ก่อนว่าขอให้สวรรคตในวัน
สุดท้ายของพรรษา เพื่อไม่ให้ขาดจากอุโบสถศีลซึ่งทรงสมาทานในวันพระตลอดมาทุกพรรษา

พระราชประวัติย่อของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในอภิเนहारการประจักษ์
ล้วนมุ่งแสดงพระราชกฤษฎีกาบำเรออันน่าอัศจรรย์ ซึ่งนักวิชาการสามารถนำเรื่องนี้มาตีความ
เกี่ยวกับศิลาจารึกหลักที่ 1 ได้อย่างน่าอัศจรรย์

